

Armando Nuzzo
nuzzo.armando@btk.ppke.hu

Művelődéstörténet és könyvtörténet
BI-DK-057

Levelezés az ókorban és a középkorban

A levél a kommunikációra alkalmas tárgyként végeredményben a távollétben lévőknek a beszéde, a *sermo absentium*. Egy közös szál járja át az egész *epistula* művészetét: a retorika. A levél maga a magán-, nyilvános- vagy hivatalos beszéd egy fajtája. Ebből a szempontból követni lehetne a levél mai napig tartó hosszú történetét. A görög világnál az *epistula* nem volt igazi műfaj és csak a Kr. u. IV sz.-ban találkozunk az első elméleti traktátusokkal. Rómában nagyobb szerencsével járt, de az ókori Rómában sem kapott teljes elméleti megalapozást a levél. Később, Cicero alapján kezd kialakulni a levél teóriája (Fronto már Cicerora hivatkozik). A levélnek voltak nyelvtani, stílusbeli sajátosságai, de teljesen kidolgozott szabályai nem. Gregorius Magnus, Cassiodorus és a Karolin birodalmi kancellária alatt a levél megszerezte hivatali, politikai szerepét is. Főleg a pápai kancelláriában, a XI sz.-ban, vezették be azokat az elvi és használati regulákat, amelyek a levél szerkezetét szabályozták. Majd a XIII századi Bolognában lett belőle *ars dictaminis*, amely a társadalom minden értelmiségi rétegében kötelező tudás lett és később a humanizmusban is az egyik legfontosabb műfaj lett, amelyet a kor szellemi központjaiban a kancelláriákban írtak. A tartalom változatosságának köszönhetően a leveleket rendkívül értékes művelődéstörténeti forrásoknak is tekinthetjük.

Heti két óra: csütörtök 12.30-14.00 (Z épület)

A/Szöveggyűjtemény és bevezetők (a Komplex vizsgája részét képezi a két kötet bevezető részei):

Greek and Latin Letters. An anthology with translation, ed. by M. TRAPP, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI-XIV. század, sajtó alá rendezte Makkai László és Mezey László, Budapest, Gondolat kiadó 1960 (<https://mek.oszk.hu/16900/16933/16933.pdf>)

Szövegek (ebből válogatunk):

M. T. CICERO, *Epistulae ad familiares*: II 4; IV 13; VI 10; IX 21; XV 17; XVI 16.

M. T. CICERO, *Epistulae ad Atticum*: V 16; VII 20; XI 5; XII 4, 36.

M. T. CICERO, *Epistulae ad Quintum Fratrem et M. Brutum*: I 3; II 12.

Magyar nyelven: MARCUS TULLIUS CICERO, *Válogatott művei*, Vál. és az utószót írta HAVAS László, Bp., Európa, 1974: 384-388, 407, 421-423, 442 o.

DEMETRIUS, *On style* (*Περί ἐπιπέτας*), ed. and tr. by D. C. Innes, based on W. Ehys Roberts, Cambridge-London, Loeb, 1999²: 223-235 (= 480-487 o.).

Magyar nyelven: [Demetrius Falereus] PHALÉRONI DÉMÉTRIUS, *A nyelvi kifejezőmódról (Peri hermeneias)*, Bev. és ford. MAYER Gyula, «Antik Tanulmányok», 39 (1995), 1-2, 202-204 o.

SENECA, *Epistolae ad Lucilium* (ed. F. Préchac, I-II, Paris, Les belles lettres), 1963-1964: 20, 38, 75, 84.

Magyar nyelven: SENECA, *Erkölcsei levelek*, ford. KURCZ Ágnes, Bp., Európa, 1975.

PLINIUS MINOR, ed. M. Schuster, Leipzig, Teubner, 1958: I 1; II 2; III 17; IX 2, 26; X 19, 20, 21, 22, 23, 24, 65, 66, 85, 86, 96, 97.

Magyar nyelven: IFJABB PLINIUS, *Levelek*, ford. SZEPESSY Tibor, Bp., Európa, 1966

HIERONYMUS, *Epistulae*, ed. G. Labourt, I-VIII, Paris, Les belles lettres, 1949-1963: CI, CII.
Magyar nyelven: SZENT JEROMOS, *Levelek*, II, szerk. TAKÁCS László, Bp., Szent István-Társulat, 2005: 68-69 o.

AUGUSTINUS, *De doctrina christiana*, ed. K.-D. Daur-J. Martin, 1962 (reprint 1996), Turnhout, Brepols: IV, ii (3), iii (4-5), iv (6).
Magyar nyelven: VÁROSI I., *Szent Ágoston: A keresztény tanításról*, Budapest, Szent István-Társulat, 1944.

AUGUSTINUS, *Epistulae*, ed. K.-D. Daur, Turnhout, Brepols: LXVII-LXVIII
Magyar nyelven: *Szent Ágoston levelei*, 1-29, ford. ÓBIS Hajnal, Budapest, Attraktor, 2004

KAROLUS MAGNUS (de ALCUIN), *Epistola de litteris colendis* (Levél az irodalom művelése érdekében), 784-785

F. PETRARCA, *Epistolae familiares* és *Epistolae seniles*
Magyar nyelven: *Petrarca levelei*, ford. KARDOS T., Budapest, Gondolat kiadó, 1962 (3 levél)

Coluccio Salutati *állami levelei*
Magyar fordítás az órán (3 válogatott levél, magyar fordítás az órán)

Interneten elérhető szövegek:

<http://vindolanda.csad.ox.ac.uk/>

<http://www.fh-augsburg.de/~harsch/augustana.html>

<https://www.augustinus.it/>

http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0600-0800_AA_VV_Liber_Diurnus_Romanorum_Pontificum_MLT.pdf

Szakirodalom (válogatás):

ADAMIK T., *Antik stiluselmélet Gorgiasztól Augustinusig*, Budapest, Seneca Kiadó, 1998; 187-203 o. (Demetrios).

R. BURNET, *Le genre épistolaire dans l'Antiquité*, dans *Folia Electronica Classica*, in <http://bcs.fltr.ucl.ac.be/FE/05/epistolaire.html>

P. CUGUSI, *L'epistolografia. Modelli e tipologie di comunicazione*, in *Lo spazio letterario di Roma antica. II, La circolazione del testo*, Roma, Salerno ed., 1989, 379-419 o.

E. R. CURTIUS, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern, 1954² (vagy bármelyik későbbi kiadás): III. Literatur und Bildungswesen, §1-3 (46-55 o.); IV. Rhetorik, §5-8 (82-86 o.); VIII. Poesie und Rhetorik, §1-3 (155-163).

Magyar fordítás, III. *Irodalom és oktatás*, §1-2 (kiadatlan ford. Kozma András); IV. fejezet: *A retorika*, in «Pompeji», 1991/2, 97-125 o.

Olasz ford.: *Letteratura europea e Medioevo latino*, Firenze, La Nuova Italia, 1992: III. Letteratura e istruzione: 45-71; IV. Retorica, §4-10: 83-91; VIII. Poesia e retorica, § 1-3, 165-174;

Angol ford. *European Literature and the Latin Middle Ages*, New York, 1953 és későbbi kiadások.

H. LANGKABEL, *Die Staatsbriefe Coluccio Salutati*, Böhlau, Köln-Wien, 1981

AR. NUZZO, *A korai humanizmus és Magyarország: Coluccio Salutati, Orosai Pipo és a famosi cives*, in *Vestigia III. Italianista tanulmányok a magyar humanizmus és a tizenöt éves háború idejéről*, Budapest 2020, 164-182.

AR. NUZZO, Coluccio Salutati állami levelei és Magyarország.: Történeti adalékok egy kritikai kiadáshoz. *ANTIQUA TANULMÁNYOK - STUDIA ANTIQUA* 64, 2 (2020), 261-274.

J. SYKUTRIS, s.v. *Epistolographie*, in *Paulys Real-Encyclopädie Supplb.*, v, 1931, 185-220

WILLIAMS J., *Letter Writing, Materiality, and Gifts in Late Antiquity: Some Perspectives on Material Culture*, «*Journal of Late Antiquity*», Volume 7, Number 2, Fall 2014, 351-359

Szövegek, magyar fordítás nélkül:

GREGORIUS NAZIANZENUS, Ep. 51 (Nicobulo-nak) = Saint-Grégoire de Nazianze, *Lettres*, I, Paris, Les belles lettres, 1964, 66-68 o.

C. IULIUS VICTOR, *Ars rhetorica*, xxvii = K. HALM, *Rhetores Latini Minores*, 1863, 447-448; 589 o.

Excerpta rhetorica. De epistolis = K. HALM, 589 o.

SYMMAQUE [Quintus Aurelius Symmachus], *Lettres*, I, ed. J. P. Callu, Paris, Les Belles Lettres, 1972: XIV (78-80 o.).